

γορίας αὐτῶν, ὡς τῶν ἀγιωνύμων, τῶν φυτωνύμων, τῶν ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους ὀνομασθέντων, τῶν ἐκ τῶν ρεόντων ὑδάτων, τῶν ἐν αὐτοῖς διαιτωμένων ζώων κ.λ.π. εἴτε μελέται ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καταλήξεων τῶν τοπωνυμίων. Ἡ ἀναγραφή τῶν σχετικῶν μελετῶν συμπιπτει μὲ τὰς περὶ τῶν τοπωνυμίων τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος γενομένης ἐργασίας, τὰς ὁποίας θὰ παραθέσωμεν κατωτέρω.

Ἡ πλήρης συλλογὴ καὶ μελέτη τῶν νεοελληνικῶν τοπωνυμίων πρέπει νὰ γίνῃ μέλημα τῆς πολιτείας καὶ τῆς Ἐπιστήμης, διότι εἰς αὐτὰ διασώζεται μέγας ἀριθμὸς τοπωνυμίων ἀπὸ τῆς προελληνικῆς ἐποχῆς μέχρι καὶ τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ διότι διὰ τῆς μελέτης αὐτῶν θὰ διαφωτισθοῦν πλεῖστα σημεῖα τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γλώσσης μας. Γενικώτερον βλ. K. A m a n t o s, Die suffixe der neugriechischen Ortsnamen, München 1903, σσ. 82. Τοῦ αὐτοῦ, Ἡ σημασία τῶν νεοελληνικῶν τοπωνυμίων, Οποματα 1 (1952), σ. 1 - 3.

3) ΞΕΝΑ

Ἡ Ἑλλὰς εἶχε τὴν ἀτυχίαν εἰς τὸν μακραῖωνα βίον της νὰ ὑποστῇ τὴν πλημμυρίδα ξένων λαῶν, οἵτινες, εἴτε ὡς ἐπιδρομεῖς εἴτε ὡς κατακτηταὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον εἴτε ὡς μόνιμοι κάτοικοι ἀφομοιωθέντες πρὸς τοὺς γηγενεῖς, ἀφῆκαν διάφορα ἴχνη τῆς διαβάσεως καὶ τῆς ἐγκαταστάσεως αὐτῶν εἰς τὴν χώραν μας. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἰχνῶν εἶναι καὶ τὰ τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα δεικνύουν τὴν κίνησιν τοῦ πληθυσμοῦ, ὅπως τὰ πετρώματα τῆς γῆς δεικνύουν εἰς τὸν γεωλόγον τὴν ἱστορίαν τῶν γεωλογικῶν μεταβολῶν καὶ τὸν χρόνον αὐτῶν.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ξένων τούτων τοπωνυμίων ὀρμηθέντες ξένοι ἐρευνηταὶ πολλὰ εἰς βάρος τῆς ἐθνολογικῆς συστάσεως τῆς Ἑλλάδος ἔγραψαν. Βεβαίως ἢ καθιέρωσις ξένων τοπικῶν ὀνομάτων τῶν θέσεων περιφερείας τινὸς ἐμφάνισιν ξένου στοιχείου τεκμηριοῖ. Πολλὰ ὅμως τῶν ξένων τούτων στοιχείων δὲν σημαίνουν ὅτι οἱ ξένοι οὗτοι λαοὶ ἐπεκράτησαν εἰς τὴν χώραν μας, ἀλλ' ὅτι αἱ λέξεις, αἱ δηλωτικαὶ τοιούτων τοπωνυμίων, εἶχον ὑπεισέλθει ἐκ διαφόρων λόγων εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ὡς προσηγορικὰ καὶ εἶτα ἀπεδόθησαν εἰς ὀνόματα τόπων. Ξένα τοπωνύμια θεωροῦνται μόνον ὅσα ἔθεσαν οἱ ξένοι διὰ τῶν ἰδικῶν των γλωσσικῶν στοιχείων¹.

Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν πλήρη συλλογὴν τῶν ἑλληνικῶν τοπωνυμίων

1. Πβ. καὶ I. Θωμόπουλον, Τὰ τοπωνύμιά μας, σ. 59 - 64.

διὰ νὰ ἴδωμεν τὴν ἀναλογίαν τῶν ξένων τοπωνυμίων ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ εἶδος αὐτῶν, ὡς πρὸς τὸ ποῖον ἐν σχέσει πρὸς τὰ Ἑλληνικά, πρὸς ποῖον δηλ. τομέα τῆς ζωῆς σχετίζονται περισσότερο, νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἐπίδρασιν τῶν ξένων λαῶν καὶ νὰ καθορίσωμεν εἰς ποῖα τμήματα τῆς χώρας ὑπάρχει αὕτη, τέλος δὲ νὰ κρίνωμεν κατὰ πόσον ἔχουν δίκαιον οἱ ξένοι δι' ὅσα ἔγραψαν ἐξυπηρετοῦντες τὴν πολιτικὴν καὶ ὄχι τὴν ἐπιστήμην καὶ νὰ ἀποφασίσωμεν ἂν τὰ ξένα τοπωνύμια ἢ ποῖα ἐξ αὐτῶν πρέπει νὰ μετονομασθοῦν.

Κατὰ τὸν μεσαίωνα κυρίως ἐκ τῶν ξένων περισσότερο οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἐπέδραμον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χώραν καὶ παρουσιάζονται ὅτε μὲν ζῶντες εἰς τὰ ὄρεινά, ὅτε δὲ ἀφομοιούμενοι εἰς τὴν πεδιάδα, δι' ὃ καὶ τὰ σχετικὰ τοπωνύμια συναντῶμεν κυρίως εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν. Διαφορετικὴ εἶναι ἡ παρουσία τῶν Τούρκων, τῶν Βενετῶν καὶ τῶν Κουτσοβλάχων.

Κατωτέρω θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ δώσωμεν μίαν γενικὴν εἰκόνα τῶν σχετικῶν περὶ τῶν ξένων τοπωνυμίων ἐργασιῶν.

α') Σλαβικά.

Ἐκ τῶν ξένων τοπωνυμίων τὰ Σλαβικά ἐδημιούργησαν σοβαρότατον ἐθνολογικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν πρόβλημα. « Τὰ σλαβικά τοπωνύμια ἀποτελοῦν ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως πολυτιμοτάτην πηγὴν διὰ τὴν συμπλήρωσιν τῶν πενιχρῶν πληροφοριῶν τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τοῦ κεφαλαιώδους διὰ τὴν ἑλληνικὴν μεσαιωνικὴν ἱστορίαν θέματος τῶν σλαβικῶν ἐποικισμῶν. Ἐχουν ἀκριβῶς τὴν θέσιν καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὁποίαν ἔχουν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα διὰ τὴν προϊστορικὴν περίοδον »¹.

Αἱ πρῶται μόνιμοι ἐγκαταστάσεις τῶν Σλάβων ἐγένοντο κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 7 αἰ. μετὰ τὸ ἔτος 602, ὁπότε ἡ ἐπανάστασις τῶν παριστρίων στρατευμάτων ἔφερεν εἰς τὸν θρόνον τὸν αὐτοκράτορα Φωκᾶν². Ἡ μετὰ ταῦτα δὲ ἐξάπλωσις τῶν Σλάβων εἰς τὸν χώρον τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀφῆκε μέχρι σήμερον τὰ ἴχνη αὐτῆς κυρίως εἰς τὰ τοπωνύμια.

1. Δ. Ζακυθηνοῦ, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Ἀθήναι 1945, σ. 75.

2. Τοῦ αὐτοῦ, αὐτόθι, σ. 27 καὶ ἐν Ν. Ἑστ. 35 (1944), σ. 536. Ὁ Κ. Σάθας, Documents inédits 1, σ. V - XXXIV ἠμφεσβήτησε τὸν ἐποικισμὸν τῶν Σλάβων καὶ ὠμίλησε περὶ Ἀλβανῶν. Τοῦτο ὁμως ἀνήρρεσεν ὁ Hertzberg, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, 1, σ. 555 - 586.

Ἐκ τῶν τοπωνυμίων τούτων ὀρμηθεὶς τῷ 1830 ὁ Γερμανὸς ἱστορικὸς J. Ph. Fallmerayer, εἰς τὸν πρόλογον τοῦ διτόμου ἔργου του περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Πελοποννήσου κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας¹, διτύπωσε τὴν πολύκροτον θεωρίαν του περὶ καταγωγῆς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, καθ' ἣν « τὸ τῶν Ἑλλήνων γένος ἐκ ρίζης ἐξέλιπεν ἐν Εὐρώπῃ. Τὰ ἀθάνατα ἔργα τοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ αὐτοῦ καὶ τινὰ ἐρεῖπια τοῦ πατρίου ἐδάφους εἶναι τὴν σήμερον τὰ μόνα μαρτύρια διὰ τὴν ὑπῆρξέν ποτε ἑλληνικὸς λαός. Οὐδὲ σταγῶν γνησίου καὶ ἀκράτου ἑλληνικοῦ αἵματος ρέει εἰς τὰς φλέβας τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς καθ' ἡμᾶς Ἑλλάδος »².

Ἐπειδὴ ὁμως τὰ κείμενα τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησεν ὁ Fallmerayer πρὸς στήριξιν τῆς θεωρίας του εἴτε παρηρμηνεύθησαν εἴτε, ἀόριστα καὶ ἀσαφῆ, ἔρχονται εἰς ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν πραγματικότητα, διὰ τοῦτο Ἕλληνες καὶ ξένοι ἱστορικοί, ὡς ὁ J. Zinkeisen³, ὁ Gervinus⁴, ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος⁵, ὁ Κ. Hopf⁶, ὁ G. Hertzberg⁷, ὁ Α. Thumb⁸ κ.ἄ., ἠσχολήθησαν σοβαρῶς μὲ τὴν μελέτην τοῦ θέματος καὶ ἀπέδειξαν τὴν πλάνην τοῦ Fallmerayer.

Σχετικῶς δὲ περὶ τούτου παλαιότερον, τὴν 10 Ἰουνίου 1913

1. Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters, Stuttgart - Tübingen 1830 - 1838.

2. Κατὰ μετάφρ. Φρ. Ζαμβάλδη, ἐν Hopf, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι. Ἀνασκευὴ τῶν θεωριῶν Φαλμεράυερ, μεταφρασθεῖσα ἐκ τοῦ γερμανικοῦ, ἐν Βενετία 1872, σ. 39.

3. Geschichte Griechenlands von Anfang geschichtlicher Kunde bis auf unsere Tage, τόμ. Α'. Leipzig 1832.

4. Geschichte des neunzehnten Jahrhunderts, τόμ. V. Aufstand und Wiedergeburt Griechenlands, Εἰσαγωγή, σ. 103 κ.ἑξ.

5. Σλαυϊκαὶ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις ἐποικήσεις, ἐν Ἀθήναις 1843. Δευτέρα ἐκδοσις εἰς τὰς Ἱστορικὰς πραγματείας, ἐν Ἀθήναις 1858, σ. 261 - 370. (Αὐτόθι, σ. 226 - 260 ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον δημοσιεύεται λόγος ἐκφωνηθεὶς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν τῇ 20 Μαΐου 1857, πβ. καὶ Πανδώραν 1857, σ. 110 - 120.

6. Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit, ἐν Ersch - Gruber, Allgemeine Encyclopädie, τόμ. 85, Leipzig 1867.

7. Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ ἀρχαίου κόσμου μέχρι σήμερον. Μετάφρ. Π. Καρολίδου, τόμ. Α', ἐν Ἀθήναις 1906, σ. 174 - 187.

8. Οἱ Νεοἕλληνες καὶ ἡ καταγωγή τους, Δελτίο τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου 5 (1915), σ. 165 - 193 καὶ μετάφρ. ὑπὸ Φ. Δραγοῦμη, ἐν Ἀθήναις 1945, σσ. 31.

ἔγραψε πρὸς τὸν Σ. Λάμπρον ὁ Hiller von Gärtringen μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς: « Ἀδικοῦσιν ἐκεῖνοι οἵτινες θεωροῦσιν ὡς προσβολὴν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, εἴαν τις λέγῃ, ὅτι τὸ τάδε ὄνομα εἶναι σλαβικόν. Τουναντίον φρονῶ ὅτι πολλὰ σλαβικὰ ὀνόματα, ἅτινα ἔχει τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, εἶναι μαρτύρια τῶν νικῶν τῶν ἑλληνικῶν καὶ τῶν ἠτιῶν τῶν σλαβικῶν καθὼς καὶ ἐν τῇ Γερμανίᾳ, ὅπου ἔχομεν ἴδια σλαβικὰ ὀνόματα καὶ ἐκεῖ ὅπου ὁ πληθυσμὸς εἶναι καθαρῶς γερμανικός. Τούτου χάριν ἐλπίζω ὅτι Ἕλλην τις λόγιος καὶ ἀμερόληπτος θέλει ἐκδώσει ἐτυμολογικὸν λεξικὸν τῶν ἐν Ἑλλάδι τοπωνυμιῶν. Εἶναι ὠραῖον θέμα »¹.

Παρὰ ταῦτα τὸ θέμα ἀνεκινήθη τελευταίως καὶ πάλιν ὑπὸ δύο Γερμανῶν τοῦ M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland*, Berlin 1941² καὶ τοῦ G. Stadtmüller, *Der Peloponnes. Landschaft, Geschichte, Kunststätten. Von Soldaten für Soldaten herausgegeben von einem Generalcommando*, Athen 1944³, ὅστις ἐν σ. 98 γράφει: « *Um die Mitte des 8. Jahrhunderts errang dann das slawische Volkstum auf dem Peloponnes die Oberhand* ».

Πρὸς τὴν ἐργασίαν τοῦ Vasmer ἀντεπεξῆλθον διὰ σοβαρῶν γλωσσικῶν πραγματειῶν ὁ Δ. Γεωργακάς καὶ ὁ Α. Χατζῆς, δι' ἱστορικῶν δὲ ὁ Σ. Κυριακίδης, ὁ Α. Διομήδης, ὁ Κ. Ἀμαντος καὶ ἰδίᾳ ὁ Δ. Ζακυθηνὸς διὰ τῆς μελέτης του *Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι*, Ἀθῆναι 1945, σσ. 102.

Ὁ Σ. Κυριακίδης⁴ σχολιάζων τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Κ. Πορφυρογεννήτου (Περὶ θεμάτων III, 53) « ἐσθλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα

1. Ν. Ἑλλην. 10 (1913), σ. 199 - 201.

2. Τοῦ αὐτοῦ παλαιότεραι μελέται: *Alte Flurnamen*, Zeitschrift für Slav. Philologie 1925. *Zur den Slav. Ortsnamen in Griechenland*, Αὐτόθι, 1926. *Durch die Griechen verbreitete Ortsnamen slavischen Ursprungs ἐν Symbolae grammaticae in honorem J. Rozwadowski*, Gracoviae 1928. Πβ. καὶ F. Miklosich, *Die Slavischen Elemente des Neugriechischen*, Wiener Sitzungsberichte 63 (1869), σ. 529 - 566.

3. Τούτου βλ. καὶ τὴν μελέτην. Τὰ προβλήματα τῆς ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἠπείρου, Ἠπ. Χρον. 9 (1934), σ. 140 - 169 ἐνθα καὶ σχετικὴ περὶ τῶν Σλαβικῶν τοπωνυμιῶν βιβλιογραφία ἐξ ἧς σημειώνομεν: G. Weigand, *Die Wiedergabe der slavischen Laute in der Ortsnamen des Peloponnes*, *Balkan - Archiv* 4 (1928), σ. 1 - 52. Διὰ τὰ τελευταῖα Σλαβικὰ βιβλία, τὰ σχέσιν ἔχοντα μὲ τὴν Ἑλλάδα, βλ. Ἰω. Θωμοπούλου, *Βυζαντινο - Σλαβικά*, *Onomata* 2 - 3 (1954), σ. 29 - 36.

4. Βυζαντιναὶ μελέται, σ. 16.

καὶ γέγονε βάρβαρος» παρατηρεῖ «ὅτι πρόκειται περὶ τῶν συνήθων ὑπερβολῶν τῆς ἀριστοκρατίας τῆς πρωτευούσης κατὰ τῶν ἐπὶ εὐγενεῖα καυχωμένων ἐπαρχιωτῶν ἐναντίον τῶν ὁποίων ἔρριπτον κακεντρεχῶς τὸ ὄνειδος τοῦ σλαβογενοῦς, μὴ διστάζοντες πρὸς τοῦτο νὰ χαρακτηρίσουν καὶ ὀλόκληρον τὴν χώραν ὡς σλαβωθεῖσαν. Τὸ χωρίον δηλ. τοῦτο ἀποτελεῖ μὲν τεκμήριον τῆς ἄλλοθεν γνωστῆς παρουσίας Σλάβων ἐν Πελοποννήσῳ ὄχι ὅμως καὶ τῆς πλήρους τῆς χώρας σθλαβώσεως, ἔχει δηλ. πολὺ περιορισμένην σημασίαν. Καὶ αὐτὸς ὁ Vasmer ἐνῶ δέχεται ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐν Πελοποννήσῳ Σλάβων ἦτο μέγας ὄχι μόνον περιορίζει τὴν ἐκδοχὴν του προσθέτων ὅτι φυσικὰ δὲν πρέπει ἐκ τούτου νὰ νοηθῇ τελεία τῆς χώρας ἐκσλάβισις, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνεύει τὴν φράσιν κατὰ τρόπον οὐχὶ πολὺ ἀπέχοντα τοῦ ἀνωτέρω ἐκτεθέντος. Ἡ φράσις «ἐσθλαβώθη πᾶσα ἡ χώρα καὶ βάρβαρος γέγονε» κατ' αὐτὸν σημαίνει ὅ,τι θὰ ἐσήμαινε σήμερον ἡ φράσις «γερμανικὴ τις πόλις ἐξιουδαίσθη», ὅπερ δηλοῖ ὅτι ἔχει πολλοὺς Ἰουδαίους. Παλαιότερον ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐξέφρασε τὴν γνώμην ὅτι τὸ ἐσθλαβώθη τοῦ Πορφυρογεννήτου σημαίνει ὑπετάγη, ὑπεδουλώθη».

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι κατὰ τὸν Η' κυρίως αἰ. ποιμενικαὶ σλαβικαὶ πατριαὶ νομαδικῶς καὶ εἰρηνικῶς κινούμεναι εἰσέδυσαν καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἔνεμον τὰ ποίμνια αὐτῶν εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχάς· εἶναι πιθανὸν καὶ φυσικὸν ὅτι κατὰ τὸν χειμῶνα κατήρχοντο εἰς τὰ χαμηλότερα μέρη, ὅπου κατ' ἀνάγκην ἤρχοντο εἰς σχέσεις πρὸς τὸν ἐγχώριον πληθυσμὸν τῆς πεδινῆς ὑπαίθρου καὶ τοὺς γεωκτῆμονας καὶ τὰς τοπικὰς ἀρχάς. Εἶναι ἐπίσης φυσικὸν ὅτι τινὲς ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς πατριάς ταύτας εἴτε ὡς ἐλεύθεροι ἐργάται εἴτε καὶ ὡς δοῦλοι ἀνελάμβανον ἐργασίαν καὶ ἐγκαθίσταντο εἰς ἑλληνικὰ κτήματα. Ἡ πεδιάς ἐν γένει μὲ τὰ κτήματά της παρέμεινε πάντοτε εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' οὔτε καὶ ἡ ὄρεινὴ χώρα ἐγυμνώθη τῶν Ἑλλήνων κατοίκων της. Ἕλληνες ποιμένες οὐδέποτε ἔπαυσαν ὑπάρχοντες.

Πρὸς τούτοις ὁ Κ. Ἀμαντος¹, ἐκτὸς τῶν ἄλλων παρατήρησε καὶ τὰ ἑξῆς: «Ὁ γεωγραφικὸς ὄρος Ἑλλάς παρ' Εὐαγρίῳ καὶ Μενάνδρῳ περιλαμβάνει τὴν μέχρι τοῦ Δουνάβεως χώραν, ἄλλοτε δὲ τὴν Μακεδονίαν καὶ τὴν Ἡπειρον. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἀφαιρεῖ τὸ κυριώτερον στήριγμα τῶν ἰσχυρισμῶν τοῦ Fallmeayer, δηλ. ὅτι οἱ Σλάβοι κατὰ τὸν 6^{ον} αἰῶνα κατῆλθον μέχρι Πελοποννήσου».

1. Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων γενικωτέρας χρήσεως τῶν γεωγραφικῶν ὀνομάτων καὶ τῆς πολυτυπίας αὐτῶν, Ἀθηνᾶ 35 (1928), σ. 255-256.

Τὰ δὲ γενικώτερα πορίσματα περὶ τῶν Σλαβικῶν τοπωνυμίων ἐκ τῆς ἀνωτέρω μελέτης τοῦ Δ. Ζακυθηνοῦ εἶναι τὰ ἑξῆς: Τὰ Σλαβικὰ τοπωνύμια δύνανται νὰ διαιρεθοῦν εἰς δύο μεγάλας ομάδας: 1) Τὴν περιλαμβάνουσαν ὀνόματα τῶν ὁποίων φορεῖς ἐγένοντο αὐτὰ τὰ σλαβικὰ φύλα ἢ ἄλλοι μὴ ἑλληνικοὶ καὶ μὴ σλαβικοὶ λαοί. Ἡ κατηγορία αὕτη ἀποτελεῖ τὴν μόνην πραγματικὴν, τὴν ἱστορικῶς ἀπηκριβωμένην καὶ οὐσιαστικὴν ἐπίδρασιν τοῦ σλαβικοῦ στοιχείου εἰς τὴν ὀνοματολογία τῆς Ἑλληνικῆς χώρας. 2) Τὴν περιλαμβάνουσαν ὀνόματα μαρτυροῦντα ἔμμεσον σλαβικὴν ἐπίδρασιν, ἀλλὰ πλασθέντα ὑπὸ Ἑλλήνων καὶ συμφώνως πρὸς τὴν ἰδιοφυΐαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης. Αὕτη οὐδεμίαν ἀποδεικτικὴν ἀξίαν ἔχει, ἐπειδὴ δὲν ἔχει καμμίαν σχέσιν πρὸς τὸ ἀρχικὸν ἐποικιστικὸν στοιχεῖον, ἀλλ' ὀφείλεται εἰς ἐνδοβαλκανικὰς καὶ ἐνδοελληνικὰς μετακινήσεις πληθυσμῶν. Ἐνταῦθα ὑπάγονται α) ὀνόματα τόπων προελθόντα ἐξ ἐθνικῶν, β) ἐξ οἰκογενειακῶν ὀνομάτων ἰδίως κατὰ γενικὴν. Ὁ Vasmer ἀγνοεῖ ὅτι ἀπὸ οἰκογενειακῶν ὀνομάτων κατὰ γενικὴν ἔχουν πλασθῆ ἀναρίθμητα ἑλληνικὰ τοπωνύμια, ἅτινα διὰ τὴν ἀγνοίαν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης χαρακτηρίζει ὡς Σλαβικά¹, γ) τοπωνύμια παράγωγα ἢ σύνθετα ἐκ σλαβικῶν λέξεων εἰσαχθεισῶν παλαιότερον εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ δηλουσῶν κατὰ διαλέκτους ὀνόματα φυτῶν, ζώων ἢ ἀναφερόμενα εἰς τὸν ποιμενικὸν καὶ γεωργικὸν βίον, δ) τοπωνύμια παράγωγα ἢ σύνθετα ἐκ παλαιότερων σλαβικῶν τοπικῶν ὀνομάτων καὶ ὀφειλόμενα εἰς ἐσωτερικὰς μετακινήσεις ἑλληνικῶν πληθυσμῶν καὶ ε) ὀνόματα τῶν ὁποίων μόνον ἢ κατάληξις μαρτυρεῖ τὴν ἔμμεσον σλαβικὴν ἐπίδρασιν.

Ἐκ τῆς μελέτης ἐπίσης τῶν σλαβικῶν τοπωνυμίων προκύπτουν τὰ ἑξῆς: Αἱ σλαβικαὶ ἐγκαταστάσεις τῆς Θράκης, Μακεδονίας, Ἡπείρου καὶ κυρίως Ἑλλάδος παρέχουν τὴν ἐντύπωσιν νησίδων κατεσπαρμένων ἐν μέσῳ συμπαγῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν². Τὰ εἰς τὰ βόρεια τμήματα τῆς Ἑλλάδος σλαβικὰ τοπωνύμια ὀφείλονται εἰς διαρκεῖς μεταναστεύσεις νομαδικῶν καὶ ἡμινομαδικῶν λαῶν τῆς χερσονήσου. Αἱ ὄρειναι περιοχαί, αἱ εὐρισκόμενα εἰς ἀπόστασιν ἀπὸ θαλάσσης συγκεντρῶνουν τὸν μεγαλύτερον ἀριθμὸν παρὰ αἱ παραλιακαὶ καὶ αἱ πεδιναί. Οἱ συνοικισμοί, οἱ δηλούμενοι διὰ σλαβικῶν ὀνομάτων εἶναι κατὰ κανόνα ἀσήμαντοι ἀγροῖκοι καὶ ποιμενικοὶ σταθμοί. Τὰ ἀστικά

1. Πβ. καὶ Α. Χατζην, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Ἀθηνᾶ 56 (1952), σ. 80.

2. Πβ. καὶ Κ. Ἀμαντον, Σλάβοι καὶ Σλαβόφωνοι εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, 1925, σ. 22.

κέντρα, τὰ ἔχοντα σλαβικὰ ὀνόματα, εἶναι δημιουργήματα μεταγενεστέ-
ρων χρόνων. Τὰ πρὸ τοῦ 14 αἰ. σλαβικὰ τοπωνύμια τῆς Πελοποννή-
σου εἶναι ἔξ ἅπ' εὐθείας ἐπαφῆς μετὰ τῶν σλαβικῶν φύλων. Οἱ Ἄλβα-
νοὶ εἰς πολλὰ μέρη ἐγένοντο φορεῖς σλαβικῶν γλωσσικῶν στοιχείων
(εἰς Ἀττικήν, Εὐβοίαν καὶ νήσους Αἰγαίου)¹.

Τέλος ὁ κύκλος τῶν παραστάσεων τοῦ ὀνοματοθετήσαντος λαοῦ
ἦτο πολὺ περιορισμένος. Τὰ πλεῖστα τῶν ὀνομάτων ἔχουν σχέσιν μὲ
τὴν φύσιν. Ἡ χώρα καὶ αἱ ιδιότητες τοῦ ἐδάφους, τὰ ρέοντα καὶ τὰ
στάσιμα ὕδατα κατέχουν τὴν κρατοῦσαν θέσιν, ὀλίγα τοπωνύμια προέο-
χονται ἔξ ὀνομάτων προσώπων ἢ ἐθνικῶν καὶ ἄρκετὰ εἶναι τὰ ἀνα-
γόμενα εἰς τὴν παλαιοσλαβικὴν λέξιν τὴν σημαίνουσαν « πόλις »,
« κόμη ». Ἡ γλῶσσα, ὁ πολιτισμὸς καὶ κυρίως ἅπας ὁ ψυχικὸς βίος
τῶν παλαιῶν κατοίκων ἔμειναν ἀδιάφοροι.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Fallmerayer θέσιν τοῦ Σλαβικοῦ ζητήματος
ἐν Ἑλλάδι καὶ τὴν ἀνακίνησιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Vasmer καὶ Stadtmul-
ler ἐγράφησαν ἄρκετὰ ἱστορικαὶ καὶ γλωσσικαὶ πραγματεῖαι, ἔχουσαι
ὡς θέμα καὶ τὰ τοπωνύμια, ἔξ ὧν σημειοῦμεν τὰ ἑξῆς :

Κ. Παπαρηγοπούλου, Σλαβικὰ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώ-
ραις ἐποικήσεις, ἐν Ἀθήναις 1843. Δευτέρα ἔκδοσις εἰς τὰς « Ἱστορι-
κὰς Πραγματείας » ἐν Ἀθήναις 1858, σ. 261 - 370. (Αὐτόθι, σ. 226 -
260 ὑπὸ τὸν αὐτὸν τίτλον δημοσιεύεται λόγος ἐκφωνηθεὶς εἰς τὸ Πανε-
πιστήμιον Ἀθηνῶν τῇ 20 Μαΐου 1857, πβ. καὶ Πανδώραν 1857, σ.
110 - 120). Σ. Λάμπρου, Ὀλίγαι λέξεις περὶ Σλάβων ἐν Πελοπον-
νήσῳ καὶ περὶ τῶν κληθέντων Σλαβικῶν κτιρίων τῆς Ὀλυμπίας, ἐφημ.
« Ὠρα » 1879, 8 Μαΐου, φ. 81, σ. 3 κέξ. Κ [α ν ε λ λ ί δ η] Π [έ τ ρ ο υ],
Αἱ Σλαβικαὶ ἐποικήσεις, Ἑβδομάς 4 (1887), ἀρ. 21 - 26 καὶ 31 - 38.
Π. Χ. Κορούλλου, Ἡ ἐθνογραφία τῆς Πελοποννήσου ἁπάντησις
εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ Philippson² γραφέντα, Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περιοδ.
Προμηθεύς, Ἐν Πάτραις 1890. Ἀνωρύμου, Ζίρια, σλαβικὸν ὄνομα
τῆς Κυλλήνης Ν. Ἑλλ. 8 (1911), σ. 91 - 92. Χ. Χρηστοβασίλη,
Ἡ Ἡπειρος καὶ τὰ ἐν αὐτῇ σερβικὰ ὀνόματα, Ἡπειρ. Ἡμερολ. 1914,
σ. 44 - 53. Ν. Πολίτου, Οἱ Ζυγιῶται τῆς Πελοποννήσου, Λαογρα-
φικὰ Σύμμεικτα, Ἐν Ἀθήναις 1 (1920), σ. 139 - 140. Π. Ζερ-
λέντου, Μηλιγγοὶ καὶ Ἐξερῖται Σλάβοι ἐν Πελοποννήσῳ, Ἐν Ἐρμου-

1. Κ. Ἀμάντου, Μακεδονικά, Ἀθήναι 1920, σ. 23.

2. Die Ethnographie des Peloponnes, ἐν Petermann's Mitteilungen,
τ. 35 - 36 (1890 - 1891).

πόλει 1922, σ. 19. Κ. Ἀμάντου, Μακεδονικά, Ἀθῆναι 1920. Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τῶν Σλαβικῶν ἐπιδρομῶν εἰς Μακεδονίαν, Ἀθηνᾶ 32 (1920), σ. 197. Σλάβοι καὶ Σλαβόφωνοι εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, Ἱατρικὴ 3 (1925-1926), σ. 291-293, 317-323 [= Πρακτικὰ τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἑταιρείας 1926, σ. 10-31], Σλάβοι, Σκλαβησιάνοι καὶ βάρβαροι, ΠΑΑ 7 (1932), σ. 331-339, Σλάβοι καὶ Ἕλληνες, Μικρὰ Μελετήματα 1940, σ. 68-76, Οἱ Σλάβοι στὴν Ἑλλάδα Ν. Ἔστ. 35 (1944), σ. 115-116, Οἱ Σλάβοι στὴν Ἑλλάδα [Κριτικὴ τοῦ Μ. Vasmer, Die Slaven in Griechenland, Berlin 1941], Byz. Neugr. Jahrb. 17 (1944), σ. 210-221. Αἱ Σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ (*Ἀπὸ τὰς ἱστορικὰς μελέτας τοῦ Ἀλεξ. Διομήδη), Ν. Ἔστ. 50 (1951), σ. 1067-1071. Σ. Κυριακίδου, Ἡ Δυτικὴ Θράκη καὶ οἱ Βούλγαροι, Ἐν Ἀθήναις 1919, σσ. 222. Τοῦ αὐτοῦ, Ὁδηγία διὰ τὴν μετονομασίαν κοινοτήτων ἢ συνοικισμῶν ἐχόντων τουρκικὸν ἢ σλαβικὸν ὄνομα (ἔκδ. Ὑπουργ. Ἐσωτερικῶν), Ἀθῆναι 1926, σσ. 39. Θεσσαλονίκια Μελετήματα (Αἱ περὶ τὸν Στρουμόνα καὶ τὴν Θεσσαλονικὴν σλαβικὰ ἐποικήσεις κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα), Ἀθῆναι 1939, σσ. 44. Βούλγαροι καὶ Σλάβοι εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἱστορίαν, Θεσσαλονίκη 1946, σσ. 66. Τὰ βόρεια ἔθνολογικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ, Θεσσαλονίκη 1946, σσ. 66. Βυζαντιναὶ Μελέται VI. Οἱ Σλάβοι ἐν Πελοποννήσῳ, Θεσσαλονίκη 1947, σσ. 109. Δ. Τσοποτοῦ, Περὶ ἐγκαταστάσεως τοῦ σλαβικοῦ ἔθνους τῶν Βελεγεζητῶν παρὰ τὸν Παγασιτικὸν κόλπον, Actes IIIe Congr. Intern. Et. Byzant. 1930, σ. 169-170, Κ. Μέρτζιου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ξένων ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων, Ἡπ. Χρον. 9 (1933), σ. 182-201. Κ. Μυρτίλου-Ἀποστολίδου, Περὶ Κουκλένης καὶ τῆς φερωνύμου αὐτῆς ἐπὶ τῆς Ροδόπης μονῆς τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, Ἀρχ. Θρακ. Θησ. 2 (1935/6), σ. 11-14. Ν. Τωμαδάκη, Σλάβοι ἐν Κρήτῃ, ΕΕΚΣ 1 (1938) σ. 425-431. Τοῦ αὐτοῦ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν Σλαβικῶν, Ἀρμενικῶν καὶ Τουρκικῶν ἐποικήσεων ἐν Κρήτῃ, αὐτόθι 2 (1939), σ. 7-19. Δ. Ζακυθηνοῦ, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι καὶ αἱ σλαβικαὶ τοπωνυμιαί, Ν. Ἔστ. 35 (1944), σ. 485-490, 536-542. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1945, σσ. 102. Α. Κεραμοπούλου, Ἕλληνες καὶ βόρειοι γείτονες, Ἀθῆναι 1945, σσ. 208 + 4 + χάρτης. Α. Διομήδη, Αἱ Σλαβικαὶ ἐπιδρομαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Βυζαντίου, Ἀθῆναι 1946, σσ. 252. Σ. Παγουλάτου, Οἱ Τσάκωνες καὶ τὸ περὶ κτίσεως τῆς Μονεμβασίας Χρονικόν, Ἐν Ἀθήναις 1947, σσ. 80. Μ. Παπαϊωάννου, Γόλος-

Βόλος καὶ τὰ συγγενῆ σλαβικὰ τοπωνύμια στὴν Ἑλλάδα. Συμβολὴ στὴ μελέτη τοῦ τοπωνυμικοῦ τῆς Θεσσαλίας, Ἀθήνα 1947, σσ. 23. Σ. Κουγέα, Περὶ τῶν Μελιγκῶν τοῦ Ταυγέτου ἐξ ἀφορμῆς ἀνεκδότου βυζαντινῆς ἐπιγραφῆς ἐκ Λακωνίας, Πραγμ. ΑΑ 15 (1950), ἀρ. 3, σσ. 34. Ἐκ τῶν κυρίως γλωσσικῶν πραγματειῶν αἱ ὁποῖαι πολλὰς τῶν ἐτυμολογιῶν τοῦ M. Vasmer καὶ G. Weigand¹ ἀναιροῦν σημειώνομεν τὰ ἑξῆς: Δ. Γεωργακά, Τοπωνύμια ἑλληνικὰ ἐρμηνευθέντα ὡς σλαβικῆς ἀρχῆς, Ἀθηνᾶ 48 (1938), σ. 71-76. Τοῦ αὐτοῦ, Über den Ortsnamen Μαλεβός, BZ 40 (1940), σ. 341-348. Beiträge zur Deutung als Slavisch erklärter Ortsnamen, BZ 41 (1941), σ. 351-381 καὶ 42 (1942), σ. 384-419. The mediaeval names Melingi and Ezeritae, BZ 43 (1950), σ. 301-333. Slavis in Cyprus? A historico-onomastic inquiry, Κυπρ. Σπουδ. 14 (1950), σ. 3-32. Μερικοὶ σλαβικοὶ ὄροι καὶ τοπωνύμια στὴν Πελοπόννησο, Πελοπονν. 1 (1956), σ. 385-408, Σλαβικὴ ἐπίδραση στὸ τοπωνυμικὸ τῆς Ἡπείρου, Ἀφιέρωμα εἰς τὴν Ἡπειρον εἰς μνήμην Χ. Σούλη, Ἀθῆναι 1956, σ. 149-161. Α. Χατζῆ, Τρίκαλος-Τρίκκη, Ἀθῆναι 1940. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Ἀθηνᾶ 56 (1952), σ. 69-84. Α. Χατζηγάκη, Τ' Ἀσπροπόταμο Πίνδου, Τοπωνυμικά, Τρίκαλα 1950, σσ. 178. Η. Π. Γεωργίου, Τοπωνυμολογικαὶ Ἔρευναι Α. Ἀθῆναι 1951, σσ. 48. Ἰω. Θωμοπούλου, Les Toponymes « Rossiques » chez Constantin Porphyrogénète, Onomata 1 (1952), σ. 8-10. Κ. Κώνστα, Τοπωνυμικὰ Αἰτωλίας. Γκόρα-Γόρα-Γουριά, Αἰτωλοακαρν. Χρον., τευχ. 3 (1956), σ. 15-23. Ι. Χ. Πούλου, Λέχοβα-Λέχοβο, Πελοπονν. 2 (1957), σ. 441-442. Κ. Ρωμαίου (ἀκαδ.), Τόποι καὶ τοπωνύμια, αὐτόθι 5 (1961), σ. 21-45. Γ. Δελοπούλου, Μία « οἰκογένεια » σλαβικῶν τοπωνυμίων. Γραδίτσα-Γαρδίτσα-Καρδίτσα (Γαρδενίτσα-Γαρδενά-Γαρδίκι-Γαρδικάκι-Λιμογάρδι), Στερεοελλ. Ἔστ. 3 (1962), σ. 222-225.

β') Φραγκικά.

Καὶ ἡ κυριαρχία τῶν Φράγκων εἰς τὴν Ἑλλάδα (1204-1566) ἀφῆκε τὰ ἴχνη αὐτῆς εἰς τὰ τοπωνύμια. Τμήματα τῆς Ἑλλάδος ἐγένοντο ἔδρα τῶν Φράγκων ἡγεμόνων καὶ θέατρον ἱπποτικῶν ἀγώνων καὶ σημαντικῶν πολιτικῶν γεγονότων. Τὰ ὀνόματα τῶν Φράγκων ἡγε-

1. Die Wiedergabe der slavischen Laute in den Ortsnamen des Peloponnes, Balkan Archiv 4 (1928), σ. 1-52.

μόνων, τῶν οἰκιστῶν διαφόρων περιοχῶν ἢ τῶν κυρίων ὠρισμένων τμημάτων — τιμαρίων — τῆς χώρας ὁμοῦ μετὰ τῶν διαφόρων φραγκικῶν μνημείων (φρουρίων - πύργων κλπ.) εἶναι ἐγκατεσπαρμένα εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν καὶ νησιωτικὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τοῦ 13^{ου} αἰῶνος.

Ἡ ἔρευνα τῶν τοπωνυμίων κατὰ τὴν Φραγκοκρατίαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν, εἶναι δυσχερὴς διότι αἱ πηγαὶ ἀνήκουν κατὰ μέγα μέρος εἰς ξένους συγγραφεῖς δηλαδὴ Εὐρωπαίους, Ἀραβας καὶ Ἑβραίους γεωγράφους, ἱστορικοὺς καὶ περιηγητάς. Αἱ πλεῖσται τῶν εἰς τὰ συγγράμματα τούτων ὀνομασίαι ἑλληνικῶν τόπων ἀναφέρονται ἡλλοιωμέναι ἢ μᾶλλον παρεφθαρμέναι.

Ἐπὶ πλέον παρ' ὅλον ὅτι οἱ Φράγκοι ὠμίλουν τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῆς ἀμαθείας τῶν ἰθαγενῶν, γράφοντες διέφθειρον τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα καὶ τοπωνύμια κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε πολλάκις ἀποβαίνουν δυσδιάγνωστα εἰς τὰ Φραγκικὰ κείμενα¹. Οὕτω, ἐκ τῶν νήσων ἢ μὲν Σῦρος, Τήνος, Ἄνδρος, Πάρος, Νάξος καὶ Μύκονος διετήρησαν ἐπὶ Φράγκων τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ὀνόματα σχεδὸν ἀδιάφθορα, διεφθάρη δὲ ἀλλ' ὅπωςδὴποτε διετηρήθη ἡ ἑλληνικὴ ρίζα τῶν νήσων Σίφνου, Φολεγάνδρου, Σερίφου, Θερμίων, Κῶ, διότι ὠνομάσθησαν Σιφάντο ἢ Σίφανο, Πολύκαντρο, Σέρφο ἢ Σέρφινο, Φέρμινα, Λαγκῶ. Μετήλλαξεν ὄνομα ριζικῶς ἡ Κίμωλος κληθεῖσα Ἀρτζεντιέρα καὶ ἡ Θήρα εἰς Σαντορίνην².

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Φράγκοι δὲν ἦλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὡς γεωργοὶ καὶ ποιμένες, ἀλλ' ἔζων εἰς τὰς πόλεις ἢ εἰς τὰ φρούρια καὶ ἠσχολοῦντο ἐνίοτε καὶ μὲ τὸ ἐμπόριον διὰ τοῦτο δὲν ἀφῆκαν τὰ ὀνόματά των εἰς τὴν ὑπαιθρον χώραν, καθὼς οἱ Σλάβοι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ ἀπ' ὅπου διέβαινον ἢ ἐγκαθίσταντο ὡς ἀγροτικοὶ ἢ ποιμενικοὶ πληθυσμοί. Τὰ Φραγκικὰ τοπωνύμια ἀντιπροσωπεύουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὀνόματα πύργων, φρουρίων ἢ τιμαρίων. Τῶν πλείστων τόπων τοῦ Μορέως τὰ ὀνόματα, τὰ πρὸ τῆς ἀφίξεώς των ἀπεδέχθησαν κατ' ἀνάγκην οἱ Φράγκοι³.

1. Πβ. καὶ Σ. Μενάρδον, Τοπωνυμικὸν τῆς Κύπρου, Ἀθηνᾶ 18 (1906), σ. 317.

2. Α. Βάλληνα, Κυθνιακά, ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου 1882, σ. 3-4. Παραφθορὰς ἑλληνικῶν τοπωνυμίων βλ. Ἑλένης Βουραζέλη, Ἀρχιπέλαγος - Αἰγαῖον Πέλαγος, ἐν Ἀθήναις 1941, σ. 9-12.

3. Μόνον εἰς ὀλίγας κώμας ὑπὸ τῶν Φράγκων κτισθείσας καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἀρχόντων οἰκισθείσας ἔχομεν ἴδια ὀνόματα, ὡς: Ἀνδραβίδα, Κλαρέντζα ἢ Γλαρέντζα (Chiarenza, Clarence), Πασσαβᾶς, Γαστούνη (Gaston), Τσερπινιά (Cherpigny), Σανταμέρι (Saint Omer).

Πρὸς τούτοις πολλὰ δὲν ἀπεδόθησαν τὸ πρῶτον ἀπὸ τοὺς Φράγκους, ἀλλὰ προέρχονται ἀπὸ Φραγκικὰς λέξεις, αἵτινες ὑπεισηλθον εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν διὰ διαφόρους λόγους ὡς προσηγορικὰ καὶ κατόπιν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ εἰς τὰ τοπωνύμια.

Ἐκ τῶν σχετικῶν περὶ τὰ τοπωνύμια ταῦτα μελετῶν ἀναφέρομεν τὰ ἑξῆς: Α. Ἀδμαντίου, Τὰ χρονικὰ τοῦ Μορέως. Συμβολαὶ εἰς τὴν Φραγκοβυζαντινὴν ἱστορίαν καὶ φιλολογίαν, ΔΙΕΕ 6 (1906), σ. 453-675. Ἡ μελέτη αὕτη εἶναι σπουδαιότατη, διότι δι' αὐτῆς τίθενται θετικαὶ βάσεις πρὸς ἔρευναν τῶν σημαντικωτέρων ζητημάτων τῶν σχετικῶν μετὰ τὰ Χρονικὰ τοῦ Μορέως. Σ. Μενάρδου, Τοπωνυμικὰ τῆς Κύπρου, Ἀθηνᾶ 18 (1906), σ. 402-414. Οὐίλλ. Μίλλερ, Ἱστορία τῆς Φραγκοκρατίας ἐν Ἑλλάδι (1204-1566). Μετάφρασις μετὰ προσθηκῶν ὑπὸ Σ. Λάμπρου, ἐν Ἀθήναις 1909-1910 (ἔργον θεμελιῶδες τὸ ὁποῖον περιέχει τοπων. εἰς τὰς σελ. 226-229). Στ. Δραγούμη, Χρονικῶν Μορέως τοπωνυμικὰ, τοπογραφικὰ Ἱστορικά, Ἀθῆναι 1921 [ἐκ τῆς Ἀθηνᾶς 23 (1911), σ. 396-431, 25 (1913), σ. 3-52, 154-158, 26 (1914), σ. 3-26, 135-136, 219-223 καὶ 27 (1918), σ. 3-33, 325-338]. Π. Ζερλέντου, Ἡ λέξις Περιγάρδι, ὡς γεωγραφικὸν ὄνομα, Νησιωτ. Ἐπετ. (1918), σ. 242-244. Π. Φουρίκη, Παρατηρήσεις εἰς τὰ τοπωνυμικὰ τῶν Χρονικῶν τοῦ Μορέως - Μάνη, Θέσις - Κάστρα - Ὄνομα, Ἀθηνᾶ 40 (1928), σ. 26-59. Δ. Ζακυθηνοῦ, Π. Φουρίκη, Παρατηρήσεις εἰς τὰ Χρονικὰ τοῦ Μορέως..., Ἑλλην. 3 (1930), σ. 258-259. Στ. Γαλάτη, Κτίσματα καὶ τοπωνύμια τῶν Φράγκων καὶ Ἑνετῶν ἐν Ἑλλάδι, Πολιτισμὸς 1 (1932), σ. 694-699. Γ. Δ. Ἀναγνωστοπούλου, Σκιριτίς - Σκορτά, Σπαρτ. Χρον. 1 (1937), φ. 2, σ. 8-9, φ. 3, σ. 8-9 καὶ φ. 4, σ. 8-9. Δ. Γεωργακά, Συμβολὴ εἰς τὴν τοπωνυμικὴν ἔρευναν, Ἀθηνᾶ 48 (1938), σ. 15-32. Τοῦ αὐτοῦ, The middle Greek place-name Scortá, Beit. Namenfor. 1 (1949), σ. 78-84. Κ. Ρωμαίου, Μεσαιωνικὰ Τοπωνύμια. Ἔλος - Πεντεσκούφη, Ἑλλ. 11 (1959), σ. 282-291. Δ. Καλογεροπούλου, Τὸ Ἀράκλωβον, ἡ ἔτυμολογία του καὶ ὁ ἀκριβὴς προσδιορισμὸς τῆς θέσεώς του, Σπαρτ. Χρον. 5 (1941), φ. 50-50, σ. 18-20. Τοῦ αὐτοῦ, Περὶ τοῦ ἔτύμου τοῦ ὀνόματος τῶν Σκορτῶν, αὐτόθι 8 (1945), φ. 1 (75), σ. 17-18. Π. Καλονάρου, Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως, Ἀθῆναι 1940, σσ. 400-41β' [ἔκδοσις τοῦ κειμένου μετὰ ποικίλων γλωσσικῶν καὶ τοπωνυμικῶν σημειώσεων]. Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ τοπωνύμια τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Φραγκοκρατία, ἔφημ. «Πρωτὰ» τῆς 28, 29, 30 Ἰουλίου καὶ 1, 2 Σεπτεμ-

βρίου 1944 (ἀπάντησις εἰς Γ. Βλαχογιάννην). Γ. Βλαχογιάννη, Ἑλληνικὰ τοπωνύμια καὶ Φραγκοκρατία, ἔφημ. « Πρωτὰ » τῆς 22, 23 καὶ 28 Αὐγούστου 1944. Τοῦ αὐτοῦ, Περίεργη ἀνακάλυψις. Τὰ τοπικὰ ὀνόματα καὶ τὸ σχολαστικὸ Κράτος. Ἰχνη ἱστορικὰ τῆς Φραγκοκρατίας, Ν. Ἔστ. 35 (1944), σ. 478 - 481. Ν. Βέη, Ἡ Ἀραγωνικὴ παραλλαγή τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Μορέως καὶ τὸ Κάστρον τοῦ Ἀρακλώβου, ἔφημ. « Πρωτὰ » 4, 5 Ἰανουαρίου 1944. Α. Κατσοуроῦ, Τοπωνύμια τῆς Νάξου, Νάξ. Ἄρχ. 1 (1947), σ. 102 - 103. Κ. Ἡλιοπούλου, Τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Ἡλείας, Ἀθηνᾶ 52 (1948), σ. 170 - 174. Ντ. Ψυχογιοῦ, Τὸ τοπωνύμιον Ἀνδραβίδα, Ἡλειακά, τευχ. 1 (1951), σ. 15 - 16, 2 (1951), σ. 26 - 27. Τοῦ αὐτοῦ, Ἱστορίες τόπων. Φεία - Ποντικὸν - Κατάκωλον, αὐτόθι 7 (1955), σ. 116 - 121. 8 (1956), σ. 134 - 140. Μ. Lascaris, Survivances dans la toponymie de la Macédoine des « Frans » d'avant et après la IV croisade, Byzantion 23 (1953), σ. 5 - 10. Κ. Ρωμαίου (ἀκαδημ.), Τοπογραφικὰ τῆς Φραγκοκρατίας, Πελοπονν. 2 (1957), σ. 1 - 26. Ν. Δριβάλα, Ἀράκλοβον, Ἀρχεῖον Καλαμάτας, τευχ. 31 (1957), σ. 80 - 85. Μ. Φερέτου, Τὸ Ἀράκλοβον, αὐτόθι, τευχ. 32 (1957), σ. 106 - 108.

γ') Ἀλβανικά.

Τὰ διακριτικὰ τῆς ἐθνικότητος αὐτῶν σημεῖα ἐπέγραψαν ἐπὶ διαφόρων μερῶν τοῦ ἐδάφους οἱ εἰς τὴν Ἑλλάδα κατελθόντες καὶ ἐγκατασταθέντες Ἀλβανοί. Τῶν τοπωνυμιῶν τούτων ἡ μελέτη εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν μελέτην τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γλώσσης τῶν Ἀλβανῶν. Ἡ πρώτη ἐπαφή των μὲ τὴν Ἑλλάδα ἀνάγεται εἰς τὸν 14ον αἰῶνα¹. Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός², ποιούμενος λόγον περὶ τοῦ Συργιάνη (πολιτικοῦ ἔξοριστοῦ τοῦ Βυζαντίου) λέγει σχετικῶς: « Ἐπιβὰς (ὁ Σ.) νεὼς ἐπ' Εὐβοίαν πλεύσης ἐκεῖ ἀπεκομίσθη πρῶτον· ἔπειτα ἐκεῖθεν διὰ Λοκρῶν καὶ Ἀκαρνάνων εἰς Ἀλβανούς, οἱ περὶ Θετταλίαν οἰκοῦσιν αὐτόνομοι νομάδες, διεσώθη κατὰ φιλίαν παλαιάν » καὶ κατωτέρω³: « Οἱ τὰ ὄρεινά τῆς Θετταλίας νεμόμενοι Ἀλβανοὶ ἄβα-

1. Ὁ Π. Φουρίκης ἐν Ἀθηνᾶ 40 (1928), σ. 26 κ.ἑξ. διὰ νὰ στηρίξῃ τὴν ἔτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος Μάνη ἐκ τοῦ Ἀλβανικοῦ mēne = μορέα, λέγει χωρὶς ἀποδείξεις ὅτι οἱ Ἀλβανοὶ κατῆλθον εἰς Πελοπόννησον τοῦλάχιστον ἤδη ἀπὸ τοῦ 9ου αἰ.

2. Ἱστοριῶν II, τόμ. Α' (ἔκδ. Βόννης), σ. 450.

3. Σ. 474.

σίλευτοι Μαλκάσιοι καὶ Μπούϊοι καὶ Μεσαρίται ἀπὸ τῶν φυλάρχων προσαγορευόμενοι, περὶ δισχιλίους καὶ μυρίους ὄντες, προσεκύνησαν ».

Ἡ πρώτη αὕτη περὶ τὸ 1315 ἐγκατάστασις τῶν Ἀλβανῶν ἀπετέλει εἰρηνικὸν ἐποικισμόν. Μετὰ ταῦτα ἐκινήθησαν πρὸς τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν προσκλήσει τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς καὶ ὡς λαὸς ποιμενικὸς καὶ διαρκῶς μετακινούμενος ἐγκατεστάθη εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς¹ καὶ ἴδρυσεν ἰδίαν ἀρχὴν 1358 - 1418. Ἐκ τοῦ χώρου τούτου κατῆλθον νοτιώτερον πρὸς τὰς Ἑλληνικὰς χώρας εἴτε προσκλήσει τῶν τοπικῶν ἡγεμόνων εἴτε πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης.

Μανουὴλ ὁ Καντακουζηνός, δεσπότης τοῦ Μορέως (1348 - 1380) κατώκισε πρῶτος στίφη ἐκ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀλβανῶν εἰς Πελοπόννησον καὶ δὴ εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν καὶ μέσον αὐτῆς². Δευτέρα καὶ πολυπληθεστέρα ἐγένετο ἐπὶ Θεοδώρου Α΄ Παλαιολόγου (1383 - 1407) ὁπότε ἐγκατεστάθησαν πανοικεὶ περὶ τοὺς 10 χιλιάδας Ἀλβανοί³. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους ἔχομεν ἐγκαταστάσεις Ἀλβανῶν καὶ εἰς ἄλλας Ἑλληνικὰς περιοχὰς, ὡς εἰς τὴν Ἀττικὴν (1418) καὶ ἐκ ταύτης εἰς τὰς νήσους Σαλαμίνα καὶ Αἴγινα, εἰς τὰς ὄρεινὰς περιφερείας τῆς Βοιωτίας καὶ τὰς προσβάσεις τοῦ Ἑλικῶνος, εἰς τὸ νότιον τμήμα τῆς Εὐβοίας (μετὰ τὴν κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1402 ἀπευθυνθεῖσαν ὑπὸ τῶν Βενετῶν κυριάρχων τῆς νήσου πρόσκλησιν, τὴν φέρουσαν τὸ ὄνομα « *Quaedam provisio facta pro Aropulando Insulam Nigroponti* »⁴ καὶ εἰς τὰς νήσους Ἄνδρον καὶ Κύθνον. Ὁμοίως εἰς Πελοπόννησον δηλ. εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Καλαβρυτῶν, τὴν Ἀχαΐαν, τὴν ὄρεινὴν Ἀργολίδα καὶ τὰς νήσους Ὑδραν, Σπέτσας καὶ Πόρον, εἰς τὴν Κορινθίαν κατὰ τὸ 1405 καὶ ἄλλαχού⁵.

Ἡ ὅλη αὕτη κίνησις καὶ ἐγκατάστασις τῶν Ἀλβανῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ γλωσσικὴ ἐπαφὴ μετὰ τῶν Ἑλλήνων, ἧτις προὔπηρχε

1. Λ. Χαλκοκονδύλη, Ἀπόδειξις Ἱστοριῶν, τόμ. Α', σ. 196 (ἔκδ. Darkó, Βουδαπέστη 1923).

2. Κ. Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους⁵, τ. 4α, ἐν Ἀθήναις 1925, σ. 227. G. Hertzberg - Π. Καρολίδου, Ἱστορία τῆς Ἑλλάδος, τόμ. 2 (1907), σ. 469 κέξ.

3. Σ. Λάμπρου, Παλαιολόγεια καὶ Πελοποννησιακά 3 (1926), σ. 11 - 119.

4. Σ. Καρατζᾶ, Συμβολὴ εἰς τὴν Εὐβοϊκὴν διαλεκτολογίαν, Ἀφιέρ. εἰς Ἄμαντ., σ. 272.

5. Ι. Πούλου, Ἡ ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν εἰς Κορινθίαν, ΕΜΑ 3 (1950), σ. 31 - 100 πβ. καὶ Κ. Μπίρη, Ἀρβανῖτες, οἱ Δωριεῖς τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ. Ἱστορία τῶν Ἑλλήνων Ἀρβανιτῶν, Ἀθήναι 1960, σσ. 377.

τῆς καθόδου αὐτῶν (εἶχεν ἀρχίσει ἤδη ἀπὸ τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς) ¹, ἀφῆκεν ἀρκετὰ ἴχνη εἰς τὰ σημερινὰ τοπωνύμια τῶν ἀνωτέρω περιοχῶν.

Οὗτοι ἀλλαχοῦ μὲν παρέλαβον ἐν πολλοῖς τὰ πρὸ αὐτῶν τοπωνύμια ἢ ἄλλα μετέβαλον συμφώνως πρὸς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ἄλλοῦ δέ, ἰδίως εἰς ἀποκέντρους καὶ ὄρεινὰς τοποθεσίας, ὅπου ὠδήγουν τὰ ποιμνία αὐτῶν ἢ ἐκαλλιέργουν ταύτας ἔδωκαν ἴδιον Ἑλληνικὸν ὄνομα. Εἰς ἄλλα ἀκόμη τοπωνύμια εὐρίσκομεν τὸ ὄνομα τοῦ κατόχου τοῦ τόπου, τοῦ φυλάρχου, ἰδίως κατὰ γενικὴν (βραδύτερον δὲ καὶ κατὰ ὀνομαστικὴν), οἷον: τοῦ Σπάτη - τὰ Σπάτα, τοῦ Καλέντζη - τὸ Καλέντζι, τοῦ Μαλακάσα - ἡ Μαλακάσα κλπ. καὶ εἰς ἄλλα ἔχομεν ἑλληνικὰς ρίζας καὶ ἄλβανικὰς καταλήξεις (ὡς εἶναι ἡ -εζα, -εζι, -εσι, κ.ἄ.).

Δυστυχῶς δὲν ἔχομεν εἰδικὰς μονογραφίας περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἑλληνικῶν τοπωνυμίων, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν αὐτὰς τοῦ Σ. Λάμπρου καὶ Π. Φουρίκη. Τὰ ἐν Ἑλλάδι ἄλβανικὰ τοπωνύμια ἐξετάζονται εἰς τὰς περὶ τοπωνυμίων διαφόρων περιοχῶν ἐργασίας εἴτε μεμονωμένως ὅπου ταῦτα ἀπαντοῦν, εἴτε καθ' ὁμάδα. Διὰ τὴν μελέτην αὐτῶν ἀπαραίτητος ἀφειρηρία πρέπει νὰ εἶναι τὰ πορίσματα καὶ αἱ διαπιστώσεις τῶν τοπωνυμικῶν ἐρευνῶν ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς τοῦτο ἀπαραίτητος, σὺν τοῖς ἄλλοις, εἶναι καὶ ἡ χρῆσις τῆς μεγάλης γεωγραφικῆς καὶ γεωλογικῆς μονογραφίας τοῦ Fr. Norcsa, Geographie und Geologie Nordalbaniens, Budapest 1929. Τῶν ἐν Ἑλλάδι σχετικῶν ἱστορικῶν καὶ τοπωνυμικῶν ἐργασιῶν σημειώνομεν τὰς κατωτέρω:

Σ. Σοκολῆ, Περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἑλλάδος κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν γεωγραφικὸν πίνακα τοῦ Δὲ Γουβερνάτη καὶ περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Συνδέσμου, Παρνασσός 7 (1883), σ. 293 - 334. Χ. Βάμβα, Περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ἑλληνικῶν καὶ ἰδίως περὶ τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταναστευσάντων, Ἑπει. Παρνασσός 1 (1887), σ. 19 - 26. Τοῦ αὐτοῦ, Σύντομος ἱστορικὴ σημείωσις περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἑλλήνων, αὐτόθι, σ. 438 - 453. Α. Βάλληνα, Κυθνιακά, ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου 1882. Α. Μηλιαράκη, Γεωγραφία πολιτικὴ νέα καὶ ἀρχαία τοῦ νομοῦ Ἑργολίδος καὶ Κορινθίας, ἐν Ἀθήναις 1886. Π. Κανελλίδης, Μάνη καὶ Μανιάται, Ἑβδομάς 4 (1887), φ. 37, σ. 1 - 3 καὶ φ. 38,

1. Π. Φουρίκη, Ἡ ἐν τῇ Ἀττικῇ ἑλληνοαλβανικὴ διάλεκτος, Ἀθηνᾶ 45 (1933), σ. 169 - 170. Χρ. Ν. Πέτρου - Μεσογεῖτου, Ἑλληνικαὶ λέξεις ἐν τῷ ἰδιώματι τῶν Ἑλλανοφώνων τῆς Ἀττικῆς, Ἀφιέρ. εἰς Ἀμαντ., σ. 245. Α. Κεραμοπούλου, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες, Ἀθῆναι 1945, σ. 155 - 156.

σ. 3-4. Τ. Νερούτσου, Περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐποικήσεως τῶν Ἀλβανῶν ὑπερμεσοῦντος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος, ἐν Δ. Καμπούρογλου, Μνημεῖα τῆς ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων, τόμ. 1, ἐν Ἀθήναις 1889, σ. 341-345. Σ. Λάμπρου, Ἡ ὀνοματολογία τῆς Ἀττικῆς καὶ ἡ εἰς τὴν χώραν ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν, Ἐπετ. Παρνασσοῦ 1 (1896), σ. 156-192. Μ. Λαμπρυνίδη, Οἱ Ἀλβανοὶ κατὰ τὴν κυρίως Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον, ἐν Ἀθήναις 1907. Ι. Βογιατζίδου, Περὶ ἐποικισμοῦ τῆς νήσου Ἰουδιᾶ Ἀλβανῶν, Ἀθηνᾶ 23 (1916), σ. 339. Τοῦ αὐτοῦ, Μεσαιωνικὴ Ἄνδρος, Ἀνδριακ. Ἡμερολ. 1924, σ. 163-182. Ι. Σαρρῆ, Τὰ τοπωνύμια τῆς Ἀττικῆς, Ἀθηνᾶ 40 (1928), σ. 117-160. Π. Φουρίκη, Πόθεν τὸ ὄνομα Σούλι, ΗΜΕ 1922, σ. 404-420. Τοῦ αὐτοῦ, Παρατηρήσεις εἰς τὰ τοπωνύμια τῶν Χρονικῶν τοῦ Μορέως, Ἀθηνᾶ 40 (1928), σ. 26-59, Συμβολαὶ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Ἀττικῆς, αὐτόθι 41 (1929), σ. 27-178, Ἡ ἐν Ἀττικῇ Ἑλληνοαλβανικὴ διάλεκτος, αὐτόθι 44 (1932), σ. 28-76 καὶ 45 (1933), σ. 49-181. Ἄρβα-Ἀλβα Λόγγα, αὐτόθι 46 (1938), σ. 9-34. Ἡ Πρόβεζα, ΕΕΒΣ (1924), σ. 283-293. Κ. Ἀμάντου, Τοπωνυμιαὶ εἰς -έζα, Ἀθηνᾶ 22 (1910), σ. 204. Τοῦ αὐτοῦ, Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, ἐν Ἀθήναις 1923, σσ. 341. Μενίδι, ΗΜΕ 1928, σ. 277-282. Δ. Ζακυθηνοῦ, Π. Φουρίκη, Παρατηρήσεις εἰς τὰ τοπωνύμια τῶν Χρονικῶν τοῦ Μορέως, Ἑλλ. 3 (1930), σ. 258-259. Τοῦ αὐτοῦ, Le Despotat Grec de Morée, τόμ. 1, Paris 1932, σσ. 334. La population de la Morée Byzantine, L'Hellénisme Contemporain, Athènes 1949, σ. 5-25, 107-132. Δ. Πασχάλη, Οἱ Ἀλβανοὶ εἰς τὰς Κυκλάδας, ΗΜΕ 1934, σ. 262-282. Τ. Εὐαγγελίδη, Ἱστορία τοῦ ἐποικισμοῦ τῆς Ὑδρας, ἐν Ἀθήναις 1935. Δ. Γεωργακᾶ, Συμβολὴ εἰς τὴν τοπωνυμικὴν ἔρευναν, Ἀθηνᾶ 48 (1938), σ. 15-76. Τοῦ αὐτοῦ, Νεοελληνικὰ γλωσσικά. Μερικὲς τοπωνυμίες τῶν Ἀθηναίων, Mélanges Merlier 1 (1956), σ. 235-261. Modern Nomenclature of Athens, Beitr. Namenfor. 1953, σ. 137-143. Χ. Ν. Πέτρου-Μεσογεΐτου, Ἑλληνικαὶ λέξεις ἐν τῷ ἰδιώματι τῶν Ἀλβανοφώνων τῆς Ἀττικῆς, Ἀφιέρ. εἰς Ἀμαντον, σ. 221-252. Σ. Καρατζᾶ, Συμβολὴ εἰς τὴν Εὐβοϊκὴν διαλεκτολογίαν, αὐτόθι, σ. 253-286. Ι. Κούμαρη, Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες, Πρακτικὰ Ἑλλην. Ἀνθρωπολ. Ἐταιρείας 1943, σ. 30-42. Α. Κεραμοπούλου, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες, Ἀθῆναι 1945, σσ. 108 + 4 + χάρτης. Τοῦ αὐτοῦ, Ἰλλυριοὶ - Ἀλβανοὶ καὶ Ἀρβανῖται, ΠΒΣΘ, σ. 471-485. Κ. Ἡλιοπούλου, Τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Ἠλείας, Ἀθηνᾶ 52 (1948), σ. 184-180. Κ. Μπίρη,

Τοπωνυμικά τῶν Ἀθηνῶν 1945, σσ. 265. Τοῦ αὐτοῦ, Τοπωνυμικὲς ἀλήθειες, Ν. Ἔστ. 39 (1946), σ. 371-373 καὶ 884. Οἱ Ἀρβανῖτες στὸ Μενίδι καὶ στὸ Μαρούσι, αὐτόθι 45 (1949), 89-90. Ἀρβανῖτες, οἱ Δωριεῖς τοῦ νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθῆναι 1960, σσ. 377. Μ. Τσέλιου, Τὰ μπερδέματα τῆς Πλάκας, Ν. Ἔστ. 39 (1946), σ. 624-625. Ἰ. Χ. Πούλου, Ἡ ἐποίκησις τῶν Ἀλβανῶν εἰς Κορινθίαν, ΕΜΑ 3 (1950), σ. 31-100. Τοῦ αὐτοῦ, Συμβολὴ εἰς τὸ τοπωνυμικὸν τῆς Κορινθίας, Πελοπονν. 3-4 (1960), σ. 343-347. Α. Χατζηγάκη, Τ' Ἀσπροπόταμο τῆς Πίνδου, τοπωνυμικά, Τρίκαλα 1950, σ. 163-164. Γ. Χ. Σούλη, Περὶ τῶν μεσαιωνικῶν Ἀλβανικῶν φύλων τῶν Μαλακασίων, Μπουῖων καὶ Μεσαριτῶν, ΕΕΒΣ 23 (1953), σ. 213-216. Γ. Κονιδάρη, Περὶ τὴν πρώτην μνεῖαν τῶν Ἀλβανῶν ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς πηγαῖς καὶ τὰ ὅρια τῆς χώρας των ἐπὶ Βυζαντινῶν, αὐτόθι, σ. 395-414. Θ. Κριεζῆ, Ἰλλυριοὶ - Ἀρβανῖτες - Ἀλβανοί, Τὸ Μέλλον τῆς Ὑδρας 13 (1953), τευχ. 7 (149), σ. 153-154. Ἐρασ Λ. Βρανούση, Κομισκόρτης ὁ ἐξ Ἀρβάνων, Ἰωάννινα 1962, σσ. 29.

δ') Τουρκικά.

Τὰ Τουρκικά τοπωνύμια, τὰ ὁποῖα διὰ τὴν Τουρκικὴν κατοχὴν ἀπειτυπώθησαν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ χώρου ἤδη ἀπὸ τοῦ 15 αἰ. δὲν ἔτυχον ἰδιαιτέρας συλλογῆς καὶ μελέτης. Εὐρίσκονται ἐγκατεσπαρμένα μεταξὺ τῶν ἄλλων τοπωνυμίων τῶν διαφόρων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξετάζονται ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν μελετητῶν εἴτε μεμονωμένα, ὅταν ἀναγράφονται ἀλφαβητικῶς, εἴτε ὡς ὁμάς. Οἱ Τοῦρκοι, ὡς ἐπίσημον κράτος, ὅπου παρέμειναν, ἐσεβάσθησαν πολλαχοῦ τὰ ὑπάρχοντα ὀνόματα τοῦ τόπου, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐγκατεστάθησαν καὶ εἰς τὴν ὑπαιθρον ὡς γεωργοί, φυσικὸν ἦτο ὡς ἰδιοκτῆται τοῦ τόπου, νὰ ἀφῆκαν τὰ ὀνόματά των. Συνήθως εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν ἀνήκουν τὰ ὀνόματα χωρίων ἢ ἐκτάσεων, ἰδίως πεδινῶν περιοχῶν, ἀνηκουσῶν εἰς Τούρκους Ἀγάδες (τὰ τσιφλίκια). Ὑπάρχουν ὁμως καὶ τοπωνύμια ἀπὸ λέξεις Τουρκικάς, αὐτὰς τὰς ὁποίας μεταχειρίζεται ὁ λαὸς καὶ τὰς ὁποίας ἀποδίδει κατόπιν εἰς τοπωνύμια, ὡς π.χ. τὸ Τουρκ. *derbend* = δίοδος, κλεισώρεια, ἐλέχθη ὡς τοπων. Δερβένι.

Δὲν ἔλειψαν βεβαίως καὶ ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἀλλαγὰὶ ὀνομάτων ὡς εἰς τὰς νήσους π.χ., ὅπου τὴν μὲν Κῶ ἐκάλεσαν Σταγκός, τὴν δὲ Τήνον Στάντην καὶ τὴν Χίον Σακίζ. Συνεσωμάτωσαν δηλ. τὸ εἰς